

Тенденції соціально-педагогічної діяльності із сім'єю в умовах інформаційного суспільства: культурологічний підхід

На підставі культурологічного підходу обґрунтовуються тенденції соціально-педагогічної діяльності із сім'єю, викликані трансформацією суспільства, в умовах становлення та розвитку інформаційної доби в Україні: суб'єктивні – підтримка «соціально здорової» (зокрема багатодітної) родини для зміцнення її позитивного іміджу та впливу на суспільство; сприяння реалізації принципу субсидарності у взаємодії сім'ї та соціокультурного середовища територіальної громади; об'єктивні – супровід медіа-, кіберсоціалізації в родині; сприяння через соціально-педагогічну діяльність із сім'єю її сходженню до регіональної (європейської) та глобальної соціальності. Перспективами подальших наукових розвідок є оновлення сімейних соціально-педагогічних технологій та відповідного вдосконалення професійної освіти фахівців.

Ключові слова: соціально-педагогічна діяльність, сім'я, інформаційне суспільство, культурологічний підхід.

Постановка проблеми. Становлення інформаційного суспільства позначилося появою нових видів соціуму, а, отже, і відсутніх у філогенезі видів соціального виховання, зокрема регіонального (регіон світу) та глобального, зі специфічними цілями, змістом, засобами. Щільність земель, підвищення міграції на планеті, взаємозумовленість соціальних процесів у світі та глобальні інформаційні комунікації забезпечують вплив нових видів соціального виховання не лише на державно-громадянське, але й сімейне виховання кожної країни, що активно розвивається. Культурологічний підхід до соціально-педагогічної діяльності, зокрема з сім'єю, дозволяє виявити провідні напрями гармонізації різновекторних соціально-виховних впливів на родину та сім'ї на зовнішнє соціальне середовище задля їх взаємокорисного соціального розвитку в умовах інформаційного суспільства, зміцнення інтеграційних, консолідаційних процесів у країні.

Аналіз актуальних досліджень. Родину та сімейне виховання досліджують сучасні соціологи, психологи та педагоги: Ю. Азаров, Т. Алексеєнко, І. Кон, О. Кононко, В.Кравець, В. Постовий, А. Харчев, Ю. Якубова та багато інших, які класифікують типи та види сімей, виявляють особливості психології родинних взаєностосунків, доводять значення й роль сімейного виховання для розвитку країни та особистості, систематизують вплив інформаційного суспільства на динаміку родини; *соціальні педагоги:* І. Зверева, Ю. Ібрагім, Н. Олексюк, І. Рогальська-Яблонська, Н. Сейко, А. Тадаєва, І. Трубавіна та інші обґрунтовують теоретико-методичні основи сімейної соціальної педагогіки, розробляють технології соціально-педагогічної роботи з різними типами родин у різноманітних соціальних інституціях і закладах; зокрема А. Тадаєва – соціально-педагогічний супровід медіасоціалізації в родині молодших школярів в умовах інформаційного

суспільства, Ю. Ібрагім – соціально-педагогічна діяльність громадських організацій з багатодітною родиною. Проте в цілому вплив культури інформаційного суспільства на сучасні тенденції соціально-педагогічної діяльності з родиною досліджено недостатньо.

Мета статті. На підставі виявлення специфіки відбиття інформаційного суспільства на позитивній та негативній динаміці родини обґрунтувати тенденції соціально-педагогічної діяльності із сім'єю для підвищення ефективності її соціально-виховного впливу на соціальний розвиток особистості, інтеграцію територіальної громади, консолідацію країни.

Методи дослідження. Методологією дослідження є культурологічний підхід, який дозволяє обґрунтувати нагальні зміни соціально-педагогічної діяльності відповідно до трансформації соціокультурного середовища в умовах інформаційного суспільства, зокрема метод екстраполяції сучасної динаміки родини на вдосконалення соціально-педагогічної діяльності щодо її збереження й розвитку через зміцнення відповідного змісту соціальності людини. Методи історико-педагогічного аналізу, порівняння, синтезу й узагальнення соціально-педагогічних досліджень сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Значення родини та сімейного виховання для розбудови суспільства було усвідомлено ще в Давній Греції провідними філософами. Платон (428-347 до н.е.), Аристотель (384-322 до н.е.), намагаючись профілакувати центробіжні спрямування родини в соціумі, власно, і обґрунтувати соціально-педагогічну ідею соціального виховання сім'ї заради консолідації, зміцнення соціальної стабільності міста-держави [5]. Провідна роль у соціально-релігійному вихованні дітей відводилася християнській родині за середньовічної доби, не зважаючи на домінування іншого соціального інституту – церкви – в духовному розвитку «всіх». Одним із його теоретиків був ще представник Античності Іоанн Златоуст (близько 347-407), твір якого «Про пиху і про те, як батьки мають виховувати дітей» [3] став маніфестом середньовічного сімейного виховання. Майже сучасними здаються слова Златоуста про соціальні якості, які має виховати віруючий батько для ефективних міжособових стосунків дитини в соціумі: «Відразу встанови закон: ні над ким не гордувати, нікого не ображати, не клястися, не бути забіякуватим. ... Навчи його бути приязним і людинолюбним. ... Хай рот його буде зашитим для всякого лихослів'я» [3,124]. Античний соціально-педагогічний підхід до цього виду виховання наслідував Еразм Роттердамський [1469–1536] у Відродженні. Він, за В. М. Меншиковим [7], стверджував у соціальній свідомості, що відповідальність перед дітьми за їхнє виховання несуть не тільки батьки, але й держава, суспільство; виокремлював право дитини на захист від сімейної жорстокості, яка калічить дітей духовно, робить їх несприятливими до виховання. На наш погляд, неперевершену систему

соціального виховання дитини в родині запропонував Дж.Локк (1632–1704) у «Думках про виховання» [6]. Отже, за приблизно 10-11 тисячоліть існування сім'ї сімейне виховання було провідним і майже єдиним для більшості народу в традиційному суспільстві аж до початку поширення промисловості. Його значення для соціального відтворення, збереження, розвитку людини й соціуму адекватно оцінювалося. Докорінна трансформація родини в індустріальну епоху поступово перетворює її з багатопокілінної на нуклеарну. Тоді сімейне виховання стає більш усвідомленим, цілеспрямованим у прогресивних дворянських родинах і майже відсутнім, часто-густо негативним – у робітничому середовищі, серед бідних городян і селян. Це породило у XIX на початку XX століть наукові дискусії про «смерть родини», потребу «виключно суспільного виховання», «суспільне або сімейне виховання?»[9]. Доповнити, відкоригувати, а іноді й замінити сімейне виховання намагалися освіта, просвіта та опіка.

Значні перетворення родини відбуваються й в інформаційному суспільстві, до якого людство вступило із середини 50-х років XX століття. Інформаційна культура, на погляд культурологів (В. Біблер, Б. Єрасов, Д. Несбітт, П. Ебурдін, Р. Уїлсон, В. Шейко та інші), набагато динамічніша за всі попередні. Вона орієнтована навіть не на сьогодення (як індустріальна), а в майбутнє, отже, є за сутністю «культурою майбутнього»(Б. Єрасов [2]). Сучасне постіндустріальне суспільство повністю присвячено прийдешньому як у матеріальній сфері (постійна модернізація техніки, технологій, особливо інформаційних), так і в духовному житті (повсякчасний пошук нових цінностей). Проте незаперечна цінність родини в такому мінливому світі навіть зафіксована на рівні міжнародного законодавства, при цьому підкреслюється необхідність її захисту й підтримки тими державами, які ратифікували Конвенцію ООН про права дитини: «сім'ї як основному осередку суспільства та природному середовищу для зростання і благополуччя всіх її членів і особливо дітей мають бути надані необхідні захист і сприяння, з тим щоб вона могла повністю покласти на себе зобов'язання в рамках суспільства» [4, 3].

Погоджуємося з Т. Алексеєнко [1], що глобалізаційні процеси інформаційного суспільства значно впливають на трансформацію самої родини. Відбуваються: збільшення кількості родин не лише з однією дитиною, але й тих, що свідомо відмовляються від нащадків зовсім; послаблюються родинні зв'язки внаслідок територіальної розмежованості сімейних колективів, а разом із тим з'являються віртуальні сім'ї. Деформація сімейних цінностей призводить до нестабільності шлюбу, зростання кількості неповних родин, громадянських шлюбів, водночас виникають нові сімейні стандарти – поступово у світі офіційно визнаються одностатеві сім'ї, поширюються «шведські» тощо. Однак, на наш погляд,

це свідчить не про занепад сім'ї (про який проголошували ще у дев'ятнадцятому сторіччі), а про її оновлення, пошук шляхів розвитку разом із людиною інформаційного суспільства.

Наша країна не визначає перспективи розвитку глобальної культури людства, можливо тому українська родина, хоч і змінюється (значне збільшення міжрасових сімей, поступова втрата чоловіками позиції фінансового домінування тощо), але не зазнала ще докорінних деформацій традиційних стандартів. Глобалізація, безумовно, супроводжується відносною узгодженістю, але не передбачає стовідсоткову уніфікацію етносів, країн, регіонів світу. Більш того, культурологи [10, 165–166] підкреслюють як специфіку інформаційного суспільства саме федерацію унікальних культур, де унікальність кожної країни забезпечує динаміку глобальної культури людства. Таким чином, Україна, яка межує між Сходом та Заходом, має можливість через соціально-педагогічну діяльність із сім'єю зберегти кращі здобутки традиційної родини, зміцнивши та оновивши їх інноваціями сучасності. Однак для цього мають змінитися пріоритети соціально-педагогічної діяльності з даним соціальним суб'єктом.

Під соціально-педагогічною діяльністю розуміємо науково обґрунтоване культуровідповідне регулювання соціального виховання в усіх сферах з метою непримусового набуття та розвитку соціальності суб'єктів соціуму. Якщо стосовно родини, то йдеться про гармонізацію соціального виховання, по-перше, на внутрішньому рівні: всіх її членів для забезпечення динаміки соціальності кожного та консолідації сім'ї, її соціального розвитку як єдиного соціального суб'єкта. По-друге, на зовнішньому рівні: гармонізація соціально-виховних взаємовпливів родини та її соціокультурного середовища для підвищення рівня соціальності вже самої сім'ї та єдності, інтеграції соціуму, зміцнення доцентрових процесів в ньому. При цьому соціальність нами розглядається як *мета* соціального виховання – ієрархія соціальних цінностей, соціальних якостей, соціальної поведінки – та соціально-виховний *результат* – прояв індивідуального позитивно-творчого ставлення до людини як соціального суб'єктасоціального буття, зокрема до сімейного, етнічного, релігійного, громадянського, регіонального, глобального тощо. За якісними рівнями соціальність виявляється як соціальна грамотність, соціальна компетентність та соціальна культура. Отже, провідним результатом сімейного виховання є відчуття власної гідності (основа суб'єктності) та соціально-сімейної культури її мешканців, оскільки крім родини сімейну культуру в природній спосіб гарантовано сформувати в інших соціальних інститутах дуже складно. Крім того, саме родина закладає підвалини етнічної, релігійної, громадянської тощо соціальності.

Соціально-педагогічна діяльність із сім'єю в Україні має дві категорії проблем: суб'єктивні та об'єктивні. Суб'єктивні пов'язані з тривалим

процесом переходу країни від авторитарного, тоталітарного до демократичного суспільства. Об'єктивні – з необхідністю супроводу медіа-, кіберсоціалізації родини в умовах становлення інформаційної культури людства.

Суб'єктивні тенденції соціально-педагогічної діяльності з родиною зумовлені відсутністю системи *дієвих* підтримки та контролю її соціально-виховних впливів як у стабільні періоди розвитку суспільства, так і в кризові. Крім того, демократизаційні, децентралізаційні процеси в країні вимагають активізації соціально-суб'єктного потенціалу сім'ї. На практиці сьогодні в нашій країні переважає соціально-правова, соціально-фінансова, соціально-побутова допомога родині, яка знаходиться в складних життєвих обставинах і не в змозі допомогти собі сама. Це важливий і необхідний напрям соціально-педагогічної діяльності, а саме: *соціально-педагогічна робота* з сім'єю, особливо з переселенцями з Криму, зони АТО, родинами учасників останньої. Проте така тактика віддзеркалює напрям виживання вітчизняної родини в кризисній ситуації. Стратегію збереження та розвитку має забезпечити саме *соціально-виховний аспект* соціально-педагогічної діяльності із «соціально здоровою» сім'єю.

За умови демографічної кризи, вимирання населення «соціально здоровою» в Україні може бути визнана, крім інших традиційних ознак, повна багатодітна проукраїнська родина, яка здатна забезпечити «повний та гармонійний розвиток» кожного свого члена «в атмосфері щастя, любові, розуміння» [4, 4], про яку мріє більшість молоді, якою пишаються дорослі та люди похилого віку, отже, яка повинна стати вищою суспільною цінністю, частиною національної ідеї. Таку соціально активну сім'ю як основу демократичного мікросоціуму омріяв «предтеча» європейської соціальної педагогіки Й. Песталоцці в романі «Лінгард і Гертруда» [8]. Нині саме така родина, особливо через громадські організації, здатна не лише допомогти сама собі, але й надати підтримку кризовій сім'ї, впорядкувати соціальне виховання в територіальній громаді в цілому. Звісно, для того слід розробляти соціально-педагогічні технології як на рівні мікросоціуму, так і загальнонаціонального масштабу.

Розвитку демократизаційних процесів країни сприятиме здійснення принципу субсидіарності у взаємодії сім'ї та соціокультурного середовища територіальної громади. Соціально-педагогічна діяльність з сім'єю, її окремими членами та відповідними громадськими організаціями має бути спрямована на усвідомлення родиною її першості та відповідальності за вирішення проблем громади та, навпаки, пріоритетності сім'ї для територіальної громади, що стане запобіжним чинником розвитку споживацтва родини, зокрема багатодітної, основою її соціально-духовного вдосконалення, а разом з нею і країни.

Об'єктивні проблеми соціалізації людини в умовах глобального інформаційного простору, зокрема його віртуальної складової, потребують соціально-педагогічного супроводу медіасоціалізації родини, особливо її представників першого та третього віку. Соціальні мережі, інтерактивні ЗМІ тощо, з першого погляду, розширюють можливості кожної пересічної людини презентувати себе «всім», впливаючи на інформаційне середовище, крім того розширюють і поглиблюють простір соціалізації особистості до регіонально-європейського, глобального масштабу, не виходячи з дому. З іншого погляду, уможливають формування нового виду залежності – інформаційного рабства. На жаль, вже сьогодні за юридичної наявності і чоловіка, і жінки існують фактично неповні сім'ї, коли батько або мати є комп'ютерно залежними особами й повністю випадають з родинної життєдіяльності, потрапивши в полон віртуального світу. Отже, стихійна медіасоціалізація родини негативно впливає на її соціально-виховну функцію, на деформацію соціальності кожного з її членів, загрожуючи соціальній консолідації країни. Соціальні педагоги не можуть залишити родину (ані дорослих, ані дітей) на одинці з цими проблемами, проте соціально-педагогічні технології кіберсоціалізації тільки розробляються.

Проевропейське спрямування розвитку України зможе реалізуватися повною мірою тільки тоді, коли більшість родин нашої країни з коліски виховуватимуть своїх дітей не лише відповідальними громадянами країни, але й справжніми європейцями, представниками глобальної культури людства. При цьому, безумовно, ускладнюється процес формування громадянської, етнічної ідентичності людини в родині. Проте ми маємо набути нових видів соціальності, не втративши традиційних, саме це забезпечить гідне входження нашої країни до європейського співтовариства. Для цього соціально-педагогічна діяльність має спрямовуватися на розвиток таких видів соціальності самої родини, як: регіонально-європейська та глобальна, з формуванням відповідних цінностей, емоційно-вольових якостей і поведінки української сім'ї як соціального суб'єкта Європи та світу.

Сподіваємося, що реформування вищої освіти в нашій країні, зміни в переліку галузей знань і напрямів підготовки фахівців у вишах не завадять здійсненню соціально-педагогічної місії у взаєминах суспільства з сім'єю, не призведуть до руйнації створеної протягом 25 років соціально-педагогічної системи (наука, освіта, практика, інформаційні канали), зокрема і роботи з сім'єю, не знищать соціальну педагогіку в демократичній Україні, як це було у фашистській Німеччині та тоталітарному Радянському союзу.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, культурологічний підхід, як основа методології дослідження, надав можливість виявити такі тенденції зміни соціально-педагогічної діяльності

із сім'єю в Україні: *суб'єктивні* – підтримка «соціально здорової» (зокрема багатодітної) родини для зміцнення її позитивного іміджу в суспільстві, набуття реальної соціальної суб'єктності на рівні мікросоціуму та країни; сприяння реалізації принципу субсидіарності у взаємодії сім'ї та соціокультурного середовища територіальної громади, тобто стимулювання перетворюючої соціально-виховної діяльності родини в найближчому соціальному оточенні, як необхідного соціального досвіду для реалізації децентралізаційних процесів у суспільстві; *об'єктивні* – супровід медіа-, кіберсоціалізації родини для профілактики її інформаційного рабства та зміцнення позитивного впливу нових медіа, віртуального соціального простору на вдосконалення соціальності всіх її членів; сприяння через соціально-педагогічну діяльність з сім'єю її сходженню до регіональної (європейської) та глобальної соціальності, зі збереженням при цьому етнічної, громадянської ідентичності українців.

Перспективами подальших наукових розвідок є обґрунтування відповідних соціально-педагогічних технологій для оновлення сімейного соціального виховання інформаційної доби на практиці та вдосконалення фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів, щоб уможливити це.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеєнко Т. Ф. Сім'я / Т. Ф. Алексеєнко // Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. – С. 454–458.
2. Ерасов Б. С. Социальная культурология / Б. С. Ерасов. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 591 с.
3. Златоуст И. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей / Иоанн Златоуст // Западноевропейская средневековая школа и педагогическая мысль (Исследования и материалы) : сб. науч. тр. – Вып. 1. – Ч. 2. – М., 1990. – С. 115–142.
4. Конвенція ООН про права дитини. – К. : ТМ ПрінтІксПрес, 1999. – 12 с.
5. Малько А. О. Рефлексія соціального виховання епохи античності (культурологічний аспект) / А. О. Малько // Рідна школа. – 2001. – № 10. – С. 69–72.
6. Малько А. О. Соціальне виховання Д. Локка / А. О. Малько // Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія. – Чернівці : ЧНУ, 2002. – Вип. 137. – С. 119–131.
7. Меньшиков В. М. Педагогика Эразма Роттердамского: открытие мира детства. Педагогическая система Хуана Луиса Вивеса / В. М. Меньшиков. – М. : Жур. «Нар. образование», 1995. – 134 с.
8. Песталоцци И. Г. Лингард и Гертруда / И. Г. Песталоцци // Избр. пед. Произведения в 3-х т. – Т. 1. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1961. – С. 325–677.
9. Рубинштейн М. М. Общественное или семейное воспитание? / М. М. Рубинштейн. – М. : Задруга, 1916. – 120 с.
10. Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) : монографія : в 2 т. – Т. 1. / В. М. Шейко. – Х. : Основа, 2001. – 520 с.

РЕЗЮМЕ

Рыжанова А. А. Тенденции социально-педагогической деятельности с семьёй в условиях информационного общества.

На основе культурологического подхода обосновываются тенденции социально-педагогической деятельности с семьёй, вызванные трансформацией общества, в условиях становления и развития информационного периода в Украине: субъективные – поддержка «социально здоровой» (в частности многодетной) семьи для укрепления её позитивного имиджа и влияния в обществе; содействие реализации принципа subsidiarности во взаимодействии семьи и социокультурной среды территориальной громады; объективные – сопровождение медиа-, киберсоциализации в семье; создание благоприятных условий через социально-педагогическую деятельность для восхождения семьи к региональной (европейской) и глобальной социальности. Перспективами дальнейших научных разведок являются обновление технологий социально-педагогической деятельности с семьёй и соответственного совершенствование профессионального образования специалистов.

Ключевые слова: социально-педагогическая деятельность, семья, информационное общество, культурологический подход.

SUMMARY

Ryzhanova A. Trends of social-pedagogical activity with the family under conditions of information society: culturological approach.

Based on culturological approach, the trends of social-pedagogical activity with the family, which were caused by society transformation under conditions of onset and progression of information age in Ukraine, are being substantiated. Extrapolations of modern family dynamics on social-pedagogical activity improvement towards raising family social education effectiveness allowed the substantiation of subjective (caused by the state of country's transition from authoritarian to democratic society), as well as objective (transition from humanity's industrial age to information age) trends. Subjective trends are: supporting a "socially healthy" family type for its positive image and influence on society strengthening (under conditions of demographic crisis and population die-out, a "socially healthy" is a family which – among other traditional traits – should be recognized as full, with many children and being pro-Ukrainian, as it must become the leading societal value, a part of national idea. This is exactly the family that can – especially through community organizations – support and help a family in crisis); facilitation of subsidiarity principle in family and local communities' sociocultural environment interaction (recognition by local communities' community organizations and family of its primacy and responsibility for community problems resolution, and, conversely, of family primacy for local community, which will become a preventive factor for family consumerism progression, especially for one with many children). Objective trends are: assistance in media- and cybersocialization within family (support of family's positive social development – especially of the first and third age members – in global information space, particularly in its virtual part, as well as simultaneous prophylaxis of information slavery, cybernetic criminality, information aggression, consciousness manipulation, Internet addiction etc.); promotion of family's regional (European) and global (formation of European and global social values, emotional and volitional qualities that will facilitate regional and universally human integration and consolidation, as well as family's behavior as European and world social subject) sociality ascent through social-pedagogical activity with it. Prospects of further research are renewal of family social-pedagogical technologies and improvement of specialists' professional education.

Key words: social-pedagogical activity, family, information society, culturological approach.